

SYTUACJA PRAWNA PRZED POWSTANIEM TRYBUNAŁU KORONNEGO

Początkowo najwyższym sędzią w Polsce był władca, który wraz z rozwojem państwa przekazywał część swoich kompetencji urzędnikom lokalnym, takim jak komesi, kasztelanowie i wojewodowie. W okresie rozbitcia dzielnicowego ważną rolę odgrywały sądy książęce oraz wiecowe, które z czasem stały się najwyższą instancją dla szlachty i możnych. W XIII w. pojawił się urząd starosty, a wraz z nim sądy grodzkie zajmujące się głównie najpoważniejszymi sprawami karnymi oraz egzekucją wyroków. Istniały również sądy komisarskie, powoływane doraźnie do rozstrzygnięcia konkretnych sporów.

Pod koniec średniowiecza monarchowie umacniali swoją pozycję sądowniczą, przejmując część spraw od sądów niższych instancji i ograniczając kompetencje sądów komisarskich. U schyłku średniowiecza pierwszoplanową rolę w sądownictwie odgrywali członkowie rodów możnowładczych. Nie odpowiadało to szlachcie, której znaczenie polityczne rosło od XV w. Jej dążenia zbiegły się z polityką monarchów zmierzających do wzmocnienia władzy królewskiej w drugiej poł. XV w. Powrócono do starej zasady głoszącej, że *rex iudex supremus* w wyniku której monarcha odzyskuje pełną kontrolę nad wymiarem sprawiedliwości. Król umocnił swoją pozycję dzięki wprowadzeniu apelacji do sądu królewskiego od wyroków dotychczasowych sądów najwyższych. Jednak w wyniku reform musiał on rozpatrywać piętrzącą się masę odwołań, oprócz spraw tradycyjnych należących do jego kompetencji. Wprowadzenie apelacji ułatwiło dochodzenie praw, jednak brak ograniczeń sprzyjał wielokrotnemu odwoływaniu się od wyroków. W efekcie nawet drobne sprawy trafiały do wyższych instancji. Tym samym doprowadzono do niewydolności sądownictwa. Zygmunt I Stary i Zygmunt II August próbowali zmniejszyć zaległości sądowe, kierując sprawy należące do sądu sejmowego i sądów nadwornych, naginając tym samym obowiązujące prawo. W związku z pogarszającą się sytuacją w sądownictwie zarówno posłowie szlacheccy, jak i kolejni monarchowie przedstawiali projekty reform. Te jednak na skutek narastającego konfliktu interesów pomiędzy szlachtą, możnymi a królem, były odrzucane.

W 1562 r. udało się przeforsować ordynację powołującą nowe sądy. Reforma przyniosła efekty — sądy najwyższej instancji szybko rozpoczęły działalność i ograniczyły liczbę zaległych spraw do akceptowalnego poziomu. W 1569 r. izba poselska zaproponowała reformę sądownictwa, krytykując jego stan. Senat, obawiając się zmian, chciał zwołania odrębnego sejmiku z udziałem jedynie króla i senatorów, który miał zająć się wyłącznie zaległymi sprawami. Inicjatywa senatorów zablokowała możliwość przeprowadzenia potrzebnych reform na kilka lat. W 1572 r. Zygmunt II August polecił szlachcie przygotowanie kolejnego projektu reform na najbliższy sejm, jednak nie zdobył on poparcia senatorów.

Po śmierci Zygmunta II Augusta ponawiano próby zreformowania sądownictwa. Zaczęto tworzyć lokalne sądy najwyższej instancji dla szlachty, które miały odciążyć monarchę od rozpatrywania apelacji. Henryk Walezy zatwierdził istnienie tych sądów w tzw. artykułach henrykowskich. Reformy te stały się ważnym krokiem w kierunku powstania Trybunału Koronnego za panowania króla Stefana Batorego. Trybunał Koronny (łac. *iudicium generale ordinarium tribunalis Regni*) został formalnie powołany w styczniu 1578 r., gdy na mocy konstytucji określono jego organizację i zasady funkcjonowania. Powstał on na drodze swobodnego kompromisu. Otóż w tym samym roku król zaapelował do sejmiku o ustanowienie podatków na zbliżającą się wojnę z Księstwem Moskiewskim. Sejm wyraził zgodę, stawiając warunek powołania trybunału. Negocjacje prowadzono przy pośrednictwie Jana Zamoyskiego, wybitnego polityka i hetmana.

Rysunek Jana Matejki z cyklu *Poczet królów i książąt polskich* przedstawiający Zygmunta II Augusta
Źródło: pinakoteka.zascianek.pl

Portret Jana Zamoyskiego, miedzioryt Dominika Custosa z około 1600 roku
Źródło: zamosciopedia.pl

Stefan Batory w cyklu *Wizerunki książąt i królów polskich* Ksawerego Pillatiego z 1888
Źródło: alamy.com